תלמוד בבלי · אחרונים · שערי תורת בבל · סדר קדשים

שערי תורת בבל על חולין

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת בבל על חולין

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-בבל-על-חולין/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ג: 5
דף ה: 5
דף ו 6
דף ו: 6
דף ז 6
דף ז: 6
דף י: 6
דף יז: 7
דף יח: 7
דף כב 8
דף כג 8
דף כד 8
דף כה: 8
דף כח 9
דף כח: 9
דף ל: 9
דף לא 9
דף לא: 10
דף לב 10
דף לג 10
דף לז: 11
דף לח: 11
דף לט 12
דף מב 12
דף מב: 12
דף מד 12
דף מד: 12
דף מה: 13
דף מו: 14
דף מז 14
דף מז: 15
דף מט 16
דף נ: 16
דף נא 17
דף נא: 17
דף נד: 17
דף נו: 19
דף נח: 19
דף ס: 21
דף סב: 21
דף סג: 22
דף סד 22
דף סד: 23
דף סט 23
דף עו 23
דף עו: 23
דף עח 24
דף פ 24
דף פא: 25
דף פב 25
דף פג 26
דף פג: 26
דף פה: 26
דף פז 27
דף צ: 27
דף צא: 27
דף צב 27
דף צג 27
דף צה: 28
דף צו 28
דף צז 28
דף צט: 28

דף קד. 29
דף קו. 29
דף קו: 29
דף קז. 29
דף קט: 29
דף קי. 29
דף קיא: 30
דף קטו. 30
דף קטז. 31
דף קטז: 31
דף קיז. 31
דף קכא. 31
דף קכג: 32
דף קכד: 32
דף קכח. 32
דף קלא: 32
דף קלב. 33
דף קלג. 33
דף קלד: 33
דף קלה: 34
דף קלז: 34

דף ג:

(ג ב) **דליתיה קמן דליבדקיה**.—נראה דכן הדין כשישנו לפנינו ובדקנו אותו ומצאנו שאינו יודע דשחיטתו כשרה, מאחר שאחרים ראו אותו ששחט כהלכה, וק"ו הדברים מחש"ו ששחטו ואחרים רואין אותם, דהכל מודים ששחיטתם כשרה (עי' לעיל ב ב בתוס' ד"ה אילימא). אלא דנקיט כאן "דליתיה קמן", משום דלישנא דאיכא דאמרי דלמטה מוכרח הוא לומר "דליתיה קמן דלישייליה", לפיכך תפס אף בלישנא קמא "דליתיה קמן". וע"פ זה תפול תמיהת התוס' כאן ד"ה דליתיה.

דף ה:

(ה ב) **דא"ר נחמן בר יצחק א"ר אסי**.—בשמ"ק כאן כתב דבס"א הנוסח "ר' נחמן בר כהן" [וכ"ה הנוסח בכתבי יד, ועי' ד"ס]. ונראה שגירסא זאת עיקרית, שרב נחמן בר יצחק היה רחוק מר' אסי במקום ובזמן, שר' אסי היה תלמידו של ר' יוחנן ובארץ־ישראל, ורב נחמן בר יצחק היה תלמידו של רבא ובבבל. אבל ר' נחמן בר כהן היה בא"י והוא ר' נחמן סתם דירושלמי, והיה תלמידו של ר' מנא (השני, שהוא בנו של ר' יונה, עי' מ"ש בסנה' ה ב). עי' ב"ב ח ב: אין עושין שררה על הצבור פחות משנים מה"מ א"ר נחמן אמר קרא והם יקחו את הזהב וגו'. [ובכתבי יד] וברי"ף שם וביד רמ"ה הנוסח: ר' נחמן בר כהן[1]. ואותו ענין ישנו גם בירושלמי שקלים פ"ה ה"ג: "ר' נחמן בשם ר' מנא על שם והם יקחו את הזהב". וזה מוכיח כי ר' נחמן סתם דירושלמי הוא עצמו ר' נחמן בר כהן דבבלי[2]. ועי' כתובות קי ע"ב: "כי אתא רב דימי אמר דרש ר' נחמן בר כהן", וזה נראה רחוק, כי רב דימי היה גדול עוד בזמן רב יוסף (עי' תמורה יד ב) חבירו של ר' זירא, ור' נחמן סתם דירושלמי היה תלמידו של ר' מנא בנו של ר' יונה, ור' יונה היה תלמידו של ר' זירא כנודע. ומ"מ אפשר שרב דימי היה קטן בשנים בזמנו של רב יוסף.

[1] [ובהגדות התלמוד: בר כהנא]. וברא"ש שם הנוסח: ר' נחמן בר נתן, והוא ט"ס [וכהן השתבש לנתן, וכן נשתבש בכ"י המבורג בחולין], כי לא נמצא זכרו במקום אחר עוד, אבל ביוחסין הביאו ע"פ נוסח הרא"ש שלפנינו, כדרך היוחסין להביא השמות ע"פ כל הנוסחאות כנודע.

[2] כי רב נחמן סתם דבבלי כבר נודע שהוא רב נחמן בר יעקב דבבלי וירושלמי, והוא מוקדם בזמן לר' נחמן סתם דירושלמי.

דף ו.

(ו א תוספות) **ד"ה אינו חושש וכו' דתבלין חייבין במעשר ותימה וכו'**.—עי' ירושלמי דמאי פ"א ה"ג [כב ע"א]: ר' חנינא בן דוסא הוה יתיב אכיל וכו' תבלין שאלתי משכינתי ולא עישרתיו.

דף ו:

(ו ב) **בזמן שהיא טמאה**.—פי' שהיא טמאה בשרץ או בנבילה או במת, אבל לא שהיא נדה, שהרי נדה מטמאה בהיסט, וכשהיא טוחנת את התבואה היא מטמאה אותה, וכ"ש הר"ש בטהרות פ"ז מ"ד.
(שם תוספות) **ד"ה והתיר וכו' שנמצא בירושלמי דהא דקאמר וכו'**.—כ"ה בריש מס' דמאי.

דף ז.

(ז א תוספות) **ד"ה והתיר וכו' ועוד יש מפרשים שנמצא בירושלמי דהא דקאמר דמכזיב ולהלן פטור מן הדמאי לאו דוקא דמאי אלא אף מן הודאי**.—עי' ירושלמי דמאי פ"א ה"ג, שלפנינו אין זכר לכל זה.

דף ז:

(ז סע"ב) **שמכחישין פמליא של מעלה**.—עי' מ"ש בזה בסנה' סז ב.

דף י:

(יו"ד ב תוספות) **ד"ה אלא וכו' היה נגע גדול ובסוף השבוע היה חסר ממה שהיה מטהרין**.—עי' בהגהות הרש"ש שכתב, דלא מצא דין זה במשנה דנגעים אלא בספ"ה לענין פשיון דאינו נטהר עד שילך כולו, ונראה דה"ה הכא אינו נטהר עד שיתמעט מכגריס ע"כ. והנה בתוספתא נגעים רפ"ז תני: "הבא כולו נגע יסגיר עמד בו שבוע אחד נותן לו שבוע שני עמד בו שני שבועות או שכנס ופשה בסוף שבוע ה"ז חולץ את כולו". וביאר הר"ש בנגעים פי"ג מ"ד: "או שכנס בסוף שבוע ראשון ופשה בסוף שבוע שני מה שכנס ה"ז חולץ את כולו דחשבינן ליה פשיון". ומזה יוצא דכנס בסוף שבוע ראשון דינו כעומד, דאם לא כן היה דינו לקלוף ככהה בראשון (שם פי"ג מ"א), ואם יחזור אח"כ

הנגע דינו כנגע אחר. ומשמע דאף בנגעי אדם הדין כן, שאם כנס בסוף שבוע ראשון ועדיין יש בו כגריס מסגירין אותו שבוע שני כאילו לא כנס (ועי' מ"ש בנגעים פי"ג שם).

דף יז:

(יז ב) **בישרא אכלה בישרא ליבדקה**.—עי' רש"י שכתב שדבר קשה אינו מרגיש כל כך בפגם כמו דבר רך, וכ"כ הר"נ. ולפ"ז יש לעיין: מפני מה הצריכו רבא ורב פפא ורב אשי לבדוק אבישרא ואטופרא, דהא בבישרא בלחוד סגי, שאם אינו מרגיש שום פגם בבשר, כ"ש שלא ירגיש בצפורן? ואפשר שרש"י ור"נ כתבו כן ע"פ מנהג סורא, אבל רבא ורב פפא ורב אשי סברי דלאו כללא הוא, אלא פעמים מרגישים יותר בבשר ופעמים מרגישים יותר בצפורן. וגם י"ל שלא כל האנשים שוים, שיש מי שיש לו הרגשה יותר בבשר ויש מי שיש לו הרגשה יותר בצפורן, ולכך הצריכו חכמים לבדוק בשניהם.

(שם תוספות) **ד"ה פגימות וכו' דבכמה מקומות לא חיישינן אם נחתך ממנו הבשר או העצם**.—פליאה דעת מאתנו אף מקום אחד שלא חששו אם נחתך העצם בקדשים. ולהיפך מצאנו בבכורות (מא א), דאף חריץ במקום עצם ה"ז מום. ואולי דעת התוס' בבעל חמש רגלים שהוא מום (שם מ ע"א), שאם חתך את היתר אף שהיה בו עצם ה"ז כשר. ואין זה מחוור. דהא תנן התם באדם (מה א): "היתה בה יתרת וחתכה אם יש בה עצם פסול ואם לאו כשר", ומשמע דה"ה בבהמה. ואף שלדעת רש"י שם: אם לא היתה נספרת ע"ג היד אף שיש בה עצם וחתכה כשר, הרי הרמב"ם (הל' ביאת המקדש פ"ח הי"א) חולק ע"ז ופוסל (וע"ש בכ"מ). והרי דין זה הוא באצבע יתירה שביד, וכ"ש רגל שלימה יתירה בבהמה שחתכה דפסולה. ועי' תוס' יבמות לג א ד"ה אצבעו ומ"ש שם.

דף יח:

(יח רע"ב רש"י) **ד"ה על וכו' והכי הלכתא דכל עדות הלכתא היא**.—אינו מובן למה הוצרך רש"י לזה דהא מפורש לקמן (יט א): "והלכתא כר"ח בן אנטיגנוס דקאי רב נחמן כוותיה".

ודע דמ"ש רש"י כאן "דכל עדות הלכתא היא" חידוש הוא לנו ולא נדע שום מקור לזה. ובסדר תו"א (בשה"ג ח"ב אות סמ"ך) סי' יג יש: "כל עדות שהעידו בבחירתא דבר ברור הוא", ומקור זה הוא מברכות כז א: "הלכה כר' יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה". וברור שכלל זה אינו אלא במה שנשנה במסכת עידיות, שהיא מכונה "בחירתא"; אבל עדיין לא מצאנו שכל עדות שבברייתות הלכות הן. והנה ביבמות (סז א) יש בברייתא

עדות שהעיד ר' יוסי מפי שמעיה ואבטליון. והרי"ף והרא"ש שם והרמב"ם (הל' תרומות פ"ח ה"ד) פסקו בזה דלא כר' יוסי.

דף כב.

(כב א תוספות) **ד"ה שיכול והלא דין הוא בשום דוכתא לא גריס תרוייהו וכו'**.—מאד מאד דבריהם תמוהים, שכבר מצאנו מקומות רבים דגרסינן תרוייהו, כמו בנדרים יח א: שיכול והלא דין הוא ומה שבועה וכו', זבח' נה א: לא נאמר הכתוב אלא להכשר צפון שיכול והלא דין הוא וכו', שם קח ב: שיכול והד"ה ומה השוחט להדיוט וכו', מנח' נט א: שיכול והד"ה ומה לחם הפנים וכו', שם צב ב: שיכול והד"ה ומה שלמים וכו' (ועוד שם ב' פעמים כיוצא בזה, ע"ש), קידושין כ ע"ב: שיכול והד"ה ומה מוכר שדה אחוזה וכו', שם יד א: שיכול והד"ה ומה במקום שלא קידש הגורל וכו'[3]. ובכל אלה המכוון: לו לא שמענו דין היינו אומרים להיפך, מקל וחומר. (ועי' עוד ב"ב קל ע"ב, זבחים לח א, סה א).

דף כג.

(כג א תוספות) **ד"ה כי איצטריך וכו' ומורי ה"ר אהרן מריגנשפורק**.—ר' אהרן זה היה בנו של ר' שמואל ב"ר קלונימוס ב"ר יצחק הזקן וגם אחיו של ר' יהודה החסיד, כמו שתראה בשו"ת רש"ל סי' כט: "ור' יהודה החסיד בן ר' מטול (צ"ל: שמואל) אשר ילד ר' אהרן מרגנשבורג והרב ר' יהודה"[4].

דף כד.

(כד סע"א) **א"ר יוסי מאי קרא וכו'**.—[בדפו' שונצינו ובכתבי יד] ובילקוט דה"ב רמז אלף ופ"ג הנוסח: "א"ר אסי מאי קראה", וגירסא נכונה היא וכן עיקר.

דף כה:

(כה ב) **ואמרי לה זה וזה לחיוב**.—כלשון אחרון זה איתא בירושלמי מעשרות פ"א ה"ד, ומשם עולה דהעיקר כפירוש תוספות כאן.

[3] וזה שנוי במס' זו לקמן כד א, ומשולש ביומא מ ע"ב ומ"א א, ומרובע בכריתות כח א.
[4] ועי' לקמן מו ב, שהוכחתי דמחבר תוס' חולין היה בראשית האלף הששי, וכבר ראה את ס' אור זרוע.

דף כח.

(כח א תוספות) **ד"ה רבי היא וכו' הוה מצי למימר בר קפרא היא וכו'**.—דע שכבר הוכחנו (בדברינו על סה"ד ע' ר' אלעזר הקפר) דר' אלעזר הקפר הוא עצמו בר קפרא. ולפ"ז אין מקום לדברי התוס'.

(שם תוספות) **ד"ה אתא וכו' שיש חולי שיאדים וכו'**.—עי' מה שפקפק על זה מהרש"א, ומלבד זה תמוה: וכי להוסיף על הטרפות יש (עי' לקמן נד א)? והרי לא מנו חכמים את הטרפות כמוני פטמים (עי' תרומות פי"א מ"ב)! ואילו היה חולי כזה לא היו חכמים משתמטים מלמנותה.

דף כח:

(כח ב רש"י) **ד"ה מאחר שלא הוזכרו ווירידין כלומר אין חיות תלויה בהן ואין צריך להזכירו וכו'**.—עי' דורות הראשונים ח"א כרך ג' שכתב על פירש"י שאינו נכון, שמצינו הרבה כאלה כמו גיטין פ"א מ"ה: לא הוזכרו אלא בזמן שנעשו בהדיוט, ובכלים פכ"ז מי"ב: לא הוזכרו אלא מפני השבת אבידה, וה"נ עניינו שבאמת הוזכרו ווירידין בדין המשנה שם, אלא שחכמים ור' יהודה חולקים על איזה אופן הוזכרו, וכמבואר כאן. ודבריו נכונים.

דף ל:

(ל סע"ב) **ודילמא עביד חלדה וכו'**.—לא ידענו למה לא חששו דילמא עביד נמי דרסה.

דף לא.

(לא א) **א"ל רב אחא בריה דרב אויא לרב מנשה**.—צ"ל: לרב אשי [כנוסח כתבי יד], וכן העתיק באו"ז ח"א סי' שעו, וכן רגיל הרבה בתלמוד. אבל לא מצינו בשום מקום, שא"ר אחא בריה דרב אויא לרב מנשה. ועי' בסה"ד ע' רב אחא בר עויא, שלא העיר כלום על גירסא שלפנינו כאן.

(לא סע"א) **גל שנתלש ובו מ' סאה ונפל וכו'**.—פי' שהגל נפל במקום אשבורן, דאל"כ אינו מטהר (עי' תוס' לקמן ע"ב ד"ה גזירה). ועי' בשו"ת מהרי"ק סי' קטו (מובא בב"י יו"ד סי' רא) שכתב, ד"ממשנה זו מוכח דמים שנתלשו מן המעיין כל זמן שלא נחו ועדיין זוחלין דין מעיין עליהם דלא פקע חיותן מינייהו". וזה דין חדש לא שערוהו שום אחד מהפוסקים שקדמו. וגם כי לפי דברינו למעלה אין לו שום הוכחה לדין זה ממשנה זו.

דף לא:

(לא ב רש"י) **ד"ה ופירות וכו' דאחשבה להך נפילת פירות וכו'**.—וכן פירש רש"י בחגיגה יט א, ואחריו נמשכו הר"ש והרע"ב במכשירין שם. ואיני יודע בזה, דאפי' אם אין הנפילה חשובה, מ"מ הרי המים שעל ידיו שחשב להדיחן, ודאי חשובין הם, וכשהוא מעלה את ידיו מן המים מים אלו מכשירים את הפירות.

דף לב.

(לב א משנה) **השחיז את הסכין ועף ובא חבירו ושחט**.—ז"ל הר"נ: "השחיז את הסכין אחר שהתחיל לשחוט ועף מועף כלומר שנתיגע". מתוך דבריו נראה שמבאר את המשנה באופן אחר מרש"י, דתרי מילי נינהו שהשחיז את הסכין באמצע השחיטה ושהה בינתיים עד שגמר את ההשחזה או שנתעלף באמצע שחיטה ובא חבירו וגמרה. וכן משמע בה"ג הל' שחיטה שכתב: "שהייה היכי דמי כגון דאתחיל בשחיטה ואתא אונסא ואנסיה ודלי ידיה מצואר בהמה וכו' אי נמי נפל סכינא ושהה אי נמי איתחמם ואתא חבריה ושחט וכו' ושהייה היכי תנינא דתנן נפלה סכין והגביהה וכו'". ומ"ש ה"ג "איתחמם" ברור שעניינו שנתעלף[5]. וכביאור זה משמע בתוספתא פ"ב ה"ח דתני "היה שוחט והרתית או שעף", וכעין זה בתוספתא פרה פ"ה(ו) ה"ד: "היה עומד ומקדש והרתית או שעף או שדחאו חבירו או שדחאו הרוח ובא אחר וקידש". ועי' גם באו"ז ח"א סי' שעז שהעתיק בלשון המשנה כאן: "שהשחיז את הסכין או עף", והרי מבואר לפי גירסא זו, דתרי מילי נינהו. ותמה אני על רש"י ז"ל שהוציא ביאור המשנה מפשטה. (ועי' מ"ש בפרה פ"ו מ"ב).

(לב א תוספות) **ד"ה ורמינהו וכו' לקי אף משום נבילה**.—לפי דבריהם צ"ל דסוגיא דשם אתיא כמ"ד איסור חל על איסור: אבל אין צורך בזה, דבפשיטות י"ל שהיא כמ"ד אין איסור חל על איסור, ולכך אין בעוף טמא איסור נבילה ואיסור טריפה. וכך פסק הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ד ה"ב).

דף לג.

(לג א רש"י) **ד"ה מבית השחיטה שאינה טעונה הפשט וכו'**.—אין צורך בזה, אלא שבשר בית השחיטה מבריא, כדאיתא בברכות מד ב: "כל הקרוב לנפש משיב את הנפש א"ר אחא בר יעקב עונקא (ופי' רש"י; צואר מקום בית השחיטה). א"ל רבא לשמעיה

[5] וכעין זה בב"מ פ"ו מ"ג (עח א) "ואם הוחמה חייב".

כי מייתית לי אומצא דבישרא טרח ואייתי לי מהיכא דמקרב לבי ברוך (פי' רש"י: למקום שברכו שם על השחיטה)". והרי משמע דעיקר מה שמבריא הוא סמיכתו לבית השחיטה, דהיינו מן הצואר דוקא, ודלא כנראה מפירש"י כאן, דכל בשר שהוא שנחתך מן הבהמה קודם שתצא נפשה הרי הוא מבריא.

דף לז:

(לז ב) **ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי בשר כוס כוס מעולם**.—כתב מהרש"א בח"א: "ולפי פשוטו מלת מנעורי אין לו מקום כאן, אבל לפי הדרש יש לפרש מנעורי וכו'". ענין דבריו הוא, שמה שאמר יחזקאל "הנה נפשי לא מטומאה" אפשר שהוא כלל ואחריו הפרטים; אבל אפשר שגם "הנה נפשי לא מטומאה" הוא פרט. ואם נאמר שהוא כלל המקרא מסורס הוא, והכי ה"ל למיכתב 'הנה נפשי לא מטומאה מנעורי ועד עתה', ויהיה משך הזמן שהזכיר "מנעורי ועד עתה" מפרש על כל הפרטים שמונה אחריו, ואם גם "נפשי לא מטומאה" הוא פרט לעצמו ה"ל למכתב "מנעורי ועד עתה" למטה אחרי סיום כל הפרטים שחשב, כדי שיהיה הזמן על כל הפרטים שלפניו. אבל לפי סדר המקרא שלפנינו נראה, שאין הזמן מורה אלא על מה שלפניו, ולא על הפרטים שלאחריו. וזה פשוט, ולא הייתי כותבו כל עיקר אלא מפני שראיתי לרב אחד מגאוני הדור בספרו "שאלו שלום ירושלים" שנתבלבל בדברי מהרש"א וגילה בהם פנים שלא כהלכה (ע"ש).

דף לח:

(לח ב משנה) **שחטה לאכול נכרי**[6] **מחצר כבד שלה**.—פי' רש"י: חצר כבד טרפשא דכבדא איברר"ש בלע"ז. וכ"כ בפיה"ת (ויק' ג ד): "היותרת הוא דופן המסך שקורין איברי"ש ובלשון ארמי (באונקלוס שם) חצרא דכבדא", והיינו דופן של בשר המפסיק בין איברי הנשימה שבחזה ובין איברי הבטן. אבל בהל' יוה"כ לר' יצחק בן גיאת כתב בשם רב האי על חצר הכבד שביומא (פג א), שהוא "אצבע קטנה שבקצה כף ידו של אדם שקורין אותו בלשון ישמעאל בנצר, ונקרא חצר הכבד שיש בכבד חתיכות גדולות שדומה לאצבעות גדולות ויותרת הקטנה דומה לאצבע הקטנה". והביא זה בעיטור ראש הל' יוה"כ. וכן נראה מרשב"ם שכתב (ויק' שם): "היותרת שמייתר וגדל על הכבד". וכן משמע בערוך ע' אצבע: "הפריש את הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד (תמיד

[6][כתב יד מינכן, דפו': לנכרי, ועי' נוס' שאר כי"י בד"ס.]

פ"ד) פי' היא יותרת הכבד". וברור הוא, שאף לדעת המפרשים, דחצר הכבד או יותרת הכבד הוא דופן המסך, מ"מ מודים דאצבע הכבד היא אצבע קטנה שיוצאה מתחתית הכבד, שהרי אצבע זו - כפי המבואר בתמיד שם - היא מחוברת לעוקץ. וז"ל הראב"ד (תמיד שם): "מורי הרב החסיד ז"ל אמר כי חתיכת כבד קטנה יש ואותה היא שהיו מפרישין מן הכבד ועלה קתני אצבע הכבד מן הכבד ולפיכך נקראה אצבע לפי שהיא קטנה". וגם הרמב"ם בהקדמתו לפיה"מ מסדר קדשים כתב: "יותרת הכבד היא קצה התחתון היוצא ממנו כמו הבוהן מן היד".

דף לט.

(לט א תוספות) **ד"ה פנים וכו' דמצינו דקרי ליה לפגול פסול דתניא וכו' חוץ למקומו פסול וכו'**.—איני יודע מה ראיה היא זו דחוץ למקומו אין זה פגול. אבל אנחנו מצאנו במקום אחר (זבחים כט א), דקרי ליה לפגול פסול (ע"ש).

דף מב.

(מב א רש"י) **ד"ה ובית הכוסות וכו' נכנס מבית הכוסות להמסס וכו'**.—עי' מ"ש לקמן נ ע"ב.

דף מב:

(מב ב תוספות) **ד"ה ואמר וכו' א"א לפרש כן שהרי יש בני אדם וכו'**.—כעין זה אמר ר' יוסי בן המשולם לקמן נז ב, ושם משמע דחסרון הגלגולת הוא מעצם הגלגולת בלבד, בלי שום נגיעה בקרום של מוח. וכן משמע בתוספתא אהלות פ"ב.

דף מד.

(מד רע"א) **כאן קודם בת קול כאן לאחר בת קול וכו'**.—[עי' בנספח "בית שמאי ובית הלל", להלן עמ' 309 ואילך, ועי' בשתא"י עמ' 140-143.]

דף מד:

(מד ב) **זה הרואה טריפה לעצמו**.—עי' פירש"י. וראיתי להרשב"ץ הל' שחיטה פ"ו שכתב בשם אביו שפירש היפך מפירש"י, שמתוך חכמתו הוא מתירה, ולא יצטרך לבריות, והוראת מלת "רואה" בכ"מ הוא להתיר, ועוד מטעמים אחרים דחה פירש"י (ע"ש).

דף מה:

(מה ב) **תלתא קני הוו חד פריש לליבא וכו'**.—עי' רש"י שכתב: "לאחר שהקנה נכנס לחזה מתפצל לשלשה". וכ"ה בש"ע יו"ד סי' לד סעיף יו"ד. וכתב ע"ז בפחד יצחק ע' תלתא: דכל שיש לו קצת יד בחכמת הנתוח יראה בעיניו במעט עיון, שלא כן הוא, כי הקנין הפורשין ללב ולכבד אינן מן הגרגרת הנכנסת לחזה רק מן העורק הגדול הדופק ומן העורק הגדול הבלתי דופק ואע"פ שגם קנים הללו מחוברין לריאה ומדובקין בה, מ"מ אינן יוצאין מקנה הריאה, ושכן משמע מדברי הרמב"ם הל' שחיטה פ"ו ה"ו וה"ח (ע"ש). והנה לקמן (מט א) במחט שנמצא בסמפונא רבא דכבדא דרב אדא בר מניומי מכשר פרש"י לטעמיה: "כיון דבסמפונא אשתכח אמרינן וכו' דרך הקנה נכנסה והקנה וקנה הכבד סמוכין זה לזה בהתחלקו סמוך לריאה וכו' וי"ל שנכנסה מסמפוני הכבד (צ"ל: הקנה, כנוסח פירש"י שברי"ף) וסמפוני קנה הכבד ומשם עלתה לכבד דרך הסמפונות". אבל הרמב"ם לטעמו כתב (שם ה"ט): "ואם נמצאת בסימפון הגדול שבכבד והוא הקנה הרחב שבאמצע שבו נכנס המאכל לכבד ה"ז מותרת". הנה לדעתו נכנסה לשם דרך הושט, שלא כפירש"י. ועי' עוד ברש"י לקמן (קיא א ד"ה דילמא) שכתב ג"כ: "וסימפוני הכבד שופכין דרך קנה הכבד לתוך קנה הגדול של ריאה". וכ"כ בגיטין (סט א ד"ה אימר): "אתמח כולה כבדא ולא נשתייר הימנה כלום ונפל לריאה דרך קנה הכבד שמחובר לקנה של ריאה".

(שם רש"י) **ד"ה שאינו מוליד תולדות האיש מן המוח היא באה וכו'**.—כן היתה דעת הקדמונים, דשכבת זרע יוצאה מן המוח והולכת דרך חוט השדרה אל האבר, כ"ש בס' שער השמים לאבי רלב"ג מאמר ח', וכעין זה כתב ברעיא מהימנא פ' פנחס (דף ריח ע"ב): "כולייין אשא דבשיל זרע דנחית ממוחא". אבל החוקרים האחרונים בדקו ומצאו, שאין לדעת הקדמונים שום יסוד, אלא שעיקר הזרע מתבשל בביצי הזכר ודרך חוטי הביצים הוא יוצא לאמה. ומ"מ מה שאמרו כאן שע"י מכה ופצע במוח אפשר שיפסק כוח המוליד שבאיש יש לו יסוד, אבל מטעם אחר, כי כל האיברים תלויים במוח, שממנו יוצא הרצון והחפץ לכולם ע"י עורקים מיוחדים לזה, ואם יתקלקל בתוך המוח אותו עורק היורד לאמה בטלה החמדה, ושוב אין לאיש זה כח להוליד. ועי' בברייתא דמסכת נדה (קראקע תר"נ) פ"ב ה"ב: "שכבת זרע של איש וכו' באה מן המוח". ועי' רש"י סנה' פב ב ד"ה שנעשה, דנראה דהזרע יוצא מן הביצים.

דף מו:

(מו ב תוספות) **אלא וכו' ובה"ג של ר' תם**.—ענין זה מבואר בס' התרומה סי' יג, שכן נמצא בפסקי הלכות שנכתבו בהלכות גדולות של ר' יעקב ב"ר מאיר, אבל ה"ג עצמו הוא מכשיר, כמבואר למטה.

שם **ור' יעקב ב"ר אבין היה מודה**.—שם חכם כזה לא נודע לנו[7]. אלא שמצאתי באור זרוע ח"א סי' תי"א בדין שלפנינו שכתב: "וכן ה"ג ור' יצחק אלפס זצ"ל מכשירין וכן היה מורה ר' אליעזר בר' נתן זצ"ל". ולמטה נבאר, שמחבר תוס' חולין שלפנינו היה אחר בעל או"ז וגם שאב ממנו. ולפ"ז ברור לי, שיש להגיה כאן: "ור' אליעזר בר' נתן היה מורה כן".

שם **ד"ה אבל וכו' והרבה תמיה ר' יהודה על קבלת ר"ח וכו'**.—צ"ל: ר' יצחק (במקום "ר' יהודה"), שכן באו"ז שם מבואר זה על שם ר' יצחק בר' שמואל, וידוע שהוא המכונה "ר"י הזקן" וסתם "ר"י" שבתוס'.

דף מז.

(מז א) **ד"ה היינו וכו' והר"ר משה דפונטייזא הנזכר בערוך עם הגאונים**.—דע שר' משה דפונטייזא נזכר כמה פעמים בתוס', והוא היה תלמיד רבנו תם, כ"ש בשה"ג ח"א אות יו"ד סי' רמא. ועי' תוס' פסחים סז ב ד"ה שכן, שהקשה על רש"י ובתוס' ישנים יומא סד א ד"ה דחייתו. לכן הוא אחרון בזמן אל הערוך, וא"א שהערוך יזכירנו, ובאמת אינו מוזכר בערוך כל עיקר. וראיתי בס' התרומה סי' יו"ד, שכתב: "וכן פירש ה"ר משה מפאויאה והוא נזכר בערוך בכמה מקומות". ובס' הישר לר' תם, שהוא כנראה המקור הראשון (דף לז), וסמ"ג עשין הל' טרפות ובס' המכריע סי' יא ובשבלי הלקט הל' טריפות סי' ח והגהות מימוניות הל' שחיטה פי"א אות ה' הנוסח: מפביאה, ומפייאה, ומפויאה. וגירסא זו תפס בעל הערוך השלם במבואו לישרה מפני שנמצא בכ"י פארמה "שבשנת תתנ"ו נהרגו במגנצא ר' משה מפאביאה (עיר בארץ איטליא) ור' קלונימוס איש רומי". ולפ"ז הוכרח לומר, דהערוך שלפנינו שבדפוס ובכתבי יד הוא מקוטע, ונשמט ממנו ר' משה מפאביאה. אבל זה רחוק. ומצאתי באו"ז ח"א סי' תי"א שכתב: "ותשובת ה"ר משה והוא נזכר בערוך עם שאר גאונים". ולפ"ז נראה, שהוא ר' משה הכהן גאון סורא, שהיא מתא מחסיא, והוא נזכר בערוך ע' דד א': "ר' משה ראש ישיבה בן מרנא יעקב", ובע' תפל "ר' משה גאון" (ועי' תשב"ץ ח"א סי' ע"ב), ובכל המקומות הנ"ל יש להגיה: מסורא במקום "מפביאה" ושאר הנוסחאות המשונות.

[7] עי' בערוך ע' פרקד א', שהביא את ר' יעקב ב"ר משה ב"ר אבין מן נרבונה.

שם **וכתב הר"י ז"ל שרבינו גרשום ורבינו נחשון גאון ור"ח**[8] **ורבינו שמואל ור' יצחק ב"ר יהודה כולם מתירים**.—נראה שהר"י ז"ל שכתב כן - הוא ר' יצחק אור זרוע בספרו זה, וז"ל שם: "וכן ר' גרשום ור' ששון ז"ל ור' שמואל ור' יצחק ב"ר יהודה ז"ל וגם ר' שלום גאון ז"ל כולם מכשירים אונא באומא וכו' ור' תם ז"ל כתב בספר הישר כל המתיר אונא באומא אינו אלא טועה". ויש להגיה באו"ז: ר' נחשון גאון" (במקום ר' שלום גאון), וכ"ה במרדכי ר' תרט"ז, דר' נחשון הוא מן המתירים, אבל "ר' שלום" או "ר' שר שלום" הוא מן האוסרים, כ"ש כשמו בפרדס הגדול סי' קי"ט ובשבלי הלקט הל' טרפות סי' ח. ומ"ש דר' שמואל מתיר הוא רשב"ם, שכתב כן בהל' שחיטה שלו הנמצאים בפרדס הגדול ס' רי"ד (ע"ש). ועי' מ"ש לעיל כג א ולקמן מז ב.

(שם תוספות) **ד"ה ואי לאו וכו' וכן פירש רבינו שמואל**.—הוא רשב"ם, ולשונו מובא באו"ז שם. אבל במרדכי רמז ר"כ נשתבש בט"ס "רשב"ט" (במקום "רשב"ם"), ובשיבוש זה העתיק ב"י (יו"ד סי' לז), ובחדושי הגהות שם התפלפל בזה, ולא ידע דט"ס הוא.

דף מז:

(מז ב תוספות) **ד"ה אפי' וכו' משום אבי העזרי וה"ר אבן כתב ה"ר יצחק בספרו וכו'**.—גם "ה"ר יצחק" דהכא הוא בעל אור זרוע, שכ"ה שם סי' תי"א שכתב; "פירש ראבי"ה בשם ר' יואל אביו זצ"ל שבאונה של ימין הסמוכה לגרגרת במיצר החזה אצל הצואר ממש תחתונה שהיא עליונה שאפי' נמצא על גבה כטרפא דאסא טריפה". וברור אצלנו שיש באו"ז שם השמטת סופר, וכצ"ל: "שאפי' נמצא על גבה כטרפא דאסא כשרה וכן הורה רבינו זקני[9] הלכה למעשה אבל בכל שאר אונות טריפה", וכן מובא במרדכי פרק זה רמז תר"כ, וכעין זה בהגהות אשירי סי' טז (וע"ש).

(שם תוספות) **ד"ה אבל וכו' אפי' עולה בנפיחה וכו'**.—פירש בש"ך יו"ד סי' לו אות כג: "שאם בדקה בנפיחה ועלתה והרי היא שלימה ואין בה נקב ה"ז כשרה". ויפה פירש, שכן מבואר באו"ז ח"א סי' תי"א. אבל א"א לפרש כאן, שהקמט עולה בנפיחה ואינו ניכר, דלפ"ז יקשה גם לריב"א דה"ל לשנויי הכא כשאין הקמט עולה בנפיחה.

[8] [בכמה דפוסים: ור"ת, וטעות הוא], שכן כתב במרדכי רמז תרט"ז, שר"ח מתיר, וזה נשמט באו"ז. אבל ר"ת הוא מן האוסרים, כמבואר בספר הישר.

[9] ידוע כי ר' יואל אבי ר' אליעזר הלוי בעל ס' "אבי העזרי" היה חתן ראב"ן, ולפ"ז "רבינו זקני" היינו ראב"ן.

דף מט.

(מט א) **רב אדא בר נתן אמר תלינן וכו' א"ר משרשיא כוותיה דאבוה דאבא מסתברא וכו'**.—דע שברא"ש כאן ובאו"ז ח"א ריש סי' תי"א הנוסח: רב אחא בריה דרבא[10] במקום "רב אדא בר נתן", וכן נכון (עי' מ"ש לעיל ביבמ' יא א ולהלן בדברינו על סה"ד ע' רב אחא בר רב).

שם **פליגי בה רב יוסף בר דוסאי ורבנן**.—באו"ז ח"א סוף סי' תיא הנוסח: "פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן"[11], וכעין זה יש בברכות (כח א), ומצאנו כמה פעמים, שרבי אמר בשם "אבא יוסף בן דוסתאי" (עי' סה"ד בערכו).

דף נ:

(נ רע"ב) **איזו היא כרס הפנימי סניא דיבי**.—בפי' רש"י יש שני פירושים: א) "עשוי ככיס וסתום בראשו וכל שאר הכרס קרוי חיצון" - מבואר מזה דאותו צד שעשוי ככיס מגוף הכרס הוא, ונראה שהוא בסוף הכרס, וכמו שמצאנו באשכול ח"ג סי' כ שכתב: "סוף הכרס נקרא כן, והוא כמו כיס שאף הזאבים אין אוכלים אותו". ב) "מקום שמנקבים שם הטבחים הכרס", וכ"כ בפי' ר"ג כאן. ומשמע דהיינו אמצע הכרס ובצד התחתון שכנגד הקרקע. עוד כתב הב"י (יו"ד סוף סי' מז) בשם ר' ירוחם, דסניא דיבי הוא המעי הרחב הנקרא סייגו, והוא מחובר לדקין וזורקין אותו. והוסיף מרן ז"ל: "שזה נראה כפירוש ראשון דרש"י". ואין זה מחוור לדעתנו, שהרי המעי הרחב אינו סמוך לכרס, אלא הוא בסוף כל המעים, כנודע לחכמי הניתוח. לכן נראה דלר' ירוחם "סניא דיבי" הוא החלק התחתון מהמעי הרחב (שקורין בל"א גרימם דארם), שממנו יוצא הרעי לתוך החלחולת. וכן מבואר בויק"ר (פ"ג ד): "המאכל יוצא מושט לאסטומכא (היינו הקיבה)[14] מאסטומכא להמסיסא מהמסיסא לבית כסיא[13] ומבית כסיא לכרסא[12] ומכרסא לבי מעיא מבי מעיא לכרוכת קטינא (הוא המעי הצר בחללו וארוך במשך) ומכרוכת קטינא לכרוכת עוביא (הוא המעי הרחב בחללו) ומכרוכת עוביא לסניא דיבי ומסניא

[10] [וכ"ה בכ"י המבורג ורומי ב', וכן הגיה מהרש"ל בד"ר, כ"י מינכן: רב אחא בר רב, כ"י רומי א': רב אחא בר רבא, כ"י רומי ג': רב אחא, דפו' ישנים: רב אחא בר נתן.]

[11] [השם משובש גם בכתבי היד כולם, וגם בעל ד"ס כתב: וצ"ל כמ"ש באו"ז אבא יוסי בן דוסתאי.]

[12] ורואים אנו שהמדרש מכנה את הסמוך לושט "קיבה" ואת הסמוך לבני מעים "כרס". אבל רש"י למעלה שם מהפך את השמות הללו מפני שהוא הולך לשיטת התלמוד כאן, כמבואר למטה "טפח בושט סמוך לכרס".

[13] זה להיפך מפירש"י (לעיל מב א ד"ה ובית הכוסות), אבל שניהם לדבר אחד נתכוונו, כדאיתא בשבת לו א "דאישתנו שמייהו" (ע"ש).

[14] עי' בשער השמים לאבי הרלב"ג שער ט'.

דיבי לפטטרכה (היינו החלחולת, כ"ש במוסף ערוך ע' פטטרכה) ומפטטרכה לברא". ופלא שבמדרש שם באדם מדבר ועושה את מקרה האדם כמקרה הבהמה כאלו היו סדר כלי העיכול של האדם כשל בהמה. אבל נודע לחכמי הניתוח, שאין באדם אלא קיבה אחת בלבד, שאליה יורד המאכל מתוך הושט, ומהקיבה הזאת יורד המאכל ישר לתוך המעים. ועי' בשו"ת רמ"ע סי' כא שכתב: "הכרס הוא כלי ראשון המתמלא מן הושט ואחריה קיבה ואחריה המסס ובית הכוסות ואחריהם הדקים", והוא סותר דברי רש"י וגם את המציאות (וע"ש שרמז על המדרש שהזכרנו).

דף נא.

(נא א) **מפטיר כנסיות אנא לעילא מרבי רבא וכו'**.—עי' לקמן נד א, שרב שימש את רבי רבה ור' חייא. וברור הוא דרבי רבה דשם הוא ר' יהודה הנשיא, ועל כן פירש רש"י גם כאן, שרבי רבה דהכא הוא ר' יהודה הנשיא. ובצדק השיג עליו יוחסין (מאמר ב' אות ה' ע' רב הונא ציפוראה) שאי אפשר שרב עוירא יהיה בפני ר' יהודה הנשיא ולפני אבייי ורב ספרא, שהיו כמה דורות אחריו. ולכן פירש יוחסין, דרבי רבה דכאן היינו גדול הדור. אבל אין זה מחוור, שלא מצינו בתלמוד שיכנו "רבי", "רבינו" ו"רבי רבה" אלא את הנשיא בלבד; וכן רב שהיה מייסד הישיבה בבבל מכונה לפעמים "רבינו" או "רבינו הגדול". ולכן נראה דגם כאן המכוון לנשיא, אלא שהוא ר' יהודה נשיאה השני שהיה בזמן ר' אמי (עי' תענ' יד ב וכ"ה ב) ואבייי.

שם **דהוו שדרן כרעיה בתרייתא וכו'**.—כעין זה לקמן נט א, ושם חייש שמואל לניקורי (ע"ש).

דף נא:

(נא ב) **ואם הלכה אפי' בדיקה נמי לא צריכה**.—בשו"ת מהרי"ק סי' סא כתב, שמצא הנוסח בשני ספרים "ואם הלכה אפי' בדיקה לית לה". והוא מחלק שם בין "לית לה" ובין "לא צריכה". ואין דבריו מחוורין. ועי' רא"ש ור"נ, שהעתיקו כנוסח שלפנינו.

(שם רש"י) **ד"ה לית לן בה דאפי' מלמעלה למטה שפיר דמי**.—אינו מובן. והב"י ביו"ד סי' נח (מובא במעדני יו"ט כאן) נדחק ליישב זה (ע"ש).

דף נד:

(נד ב) **אתון דלא מיתחמי לכון שיעורא וכו'**.—בג' מקומות נמצא ששיערו חכמים באיסר האיטלקי: כאן ובסוכה לו א: "תני עולא בר חנינא ניקב (פי' האתרוג) נקב מפולש במשהו

ושאינו מפולש בכאיסר". כתובות עה א: "ואיזהו גדולה (פי' שומא הפוסלת באשה) פירש רשב"ג עד כאיסר האיטלקי". וכל אלה נפסק כן בפוסקים. ויש עוד במקואות פ"ט מ"ה: "רשב"ג אומר עד כאיסר האיטלקי", ואין הלכה כן. ועוד יש בתוספתא דמכילתין פ"ג ה"ז בגלודה: "וכמה היא כדי להעלות ארוכה רשבג"א עד כאיסר האיטלקי", וגם זה אינו כהלכה, שמצינו שיעור אחר לקמן (נה ב): "ואם נשתייר בו כסלע כשרה". וכן תניא בספרא שמיני [סוף פרק ג'].

ונודע כי האיסר האיטלקי הוא מטבע של נחושת רומי[15], והיתה ידועה בזמן חז"ל בא"י, שהיתה תחת שלטון רומי והמטבעות הרומיים היו מהלכים בה, אבל לא היתה ידועה בבבל, שמשלו בה הפרסיים. והוא שאמר זעירי כאן "אתון דלא מתחמי לכון שיעורא שיעוריה וכו'". ובימינו, שאף שאר השיעורים נעלמים מאתנו, כתב הב"י (יו"ד ריש סי' לד) בשם הרשב"א בחדושיו שכתב על שם העיטור "ואנן דלא מתחזי לן שיעורא אזלינן לחומרא".

ויש לנו להוכיח שרוחב האיסר הוא לא פחות מגודל אחד ושני חומשי גודל ולא למטה משיעור זה, מפני ששנינו באהלות רפי"ג "העושה מאור בתחלה שיעורו מלא מקדח שירי המאור רום אצבעיים על רוחב הגודל". היוצא מכאן דמלא מקדח הוא יותר מאצבעיים על רוחב הגודל[16]. עוד מבואר בבכורות לז ב, דמלא מקדח שיעורו כפונדיון האיטלקי, ומאחר שהפונדיון הוא שני איסרין ורוחב הפונדיון הוא שתי אצבעות, נמצא שהאיסר שהוא מחציתו של פונדיון במשקל אינו פחות מאצבע ושני חומשי אצבע ברוחב, כמובן בנקל לחושבי מדות העיגולים. וכל זה אם היה עובי האיסר כעובי הפונדיון ממש. אבל ידוע מנהג יוצקי מטבעות, שכל מטבע שהוא פחות ברחבו הוא דק גם בעוביו. ולפ"ז ודאי היה רוחב האיסר יותר משיעור שקצבנו, אבל בכל אופן לא למטה משיעור זה.

ודע שבפרדס הגדול לרש"י סי' רט כתב: "נקב שיש בו חסרון רואין אותו אם יכנס באותו מקום הנקב כגרעינת החרוב הבינונית שהיא שיעור איסר האיטלקי ה"ז טריפה פחות מכאן כשרה". וברור דשיעור "גרעין של חרוב" יצא לו מתורת הגאונים, דפרוטה הוא משקל חצי שעורה כסף, והאיסר שהוא ח' פרוטות הוא משקל ד' שעורות של כסף או משקל גרעין אחד של חרוב (עי' בסוף הל' בכורות לרמב"ן), אבל נפלא הוא, שהרי שיעור הגאונים הוא במשקל אבל לא ברוחב או בעובי. ועוד שכבר נתבאר שהאיסר עצמו הוא

[15] עי' תוס' קידושין ב א ד"ה איטלקי ומוסף ערוך ע' אסר.

[16] וכ"ה דעת מרדכי ב"ב רפ"ב וכן משמע מרמב"ם הל' טומאת מת פי"ד ה"ג (ואף שבפיה"מ אהלות שם כתב להיפך [ע"ש], ברור אצלנו שט"ס שם).

של נחושת, אלא שמשקלו שוה לגרעין של חרוב כסף[17]. וכן אני תמה על טור יו"ד סי' ל"ד שכתב, דשיעור איסר לרוחבו הוא כעובי דינר, והוא הוציא זה מהמבואר כאן דשיעור איסר כדינר קורדינאה. אבל כבר נתבאר דהשיעור הוא רק ברוחבן ולא בעוביין (עי' ירושלמי כתובות פ"ז ה"ט), וגם כי הטור כתב דינר סתם, ולא כל הדינרין שוין.

דף נו:

(נו ב) **מעשה בר' צדוק ור' סימאי וכו'**.—באו"ז ח"א סי' תכב הנוסח: "מעשה בר' יהוצדק" [וכ"ה בכ"י רומי]. ולפ"ז אפשר שהוא ר' יהוצדק אביו של ר' שמעון בן יהוצדק, שהיה רבו של ר' יוחנן. ור' סימאי היה בזמן ר' יהוצדק, כי מצינו שר' סימאי היה בזמן ריב"ל[20] ור' חייא[19], וזה הוא הנקרא ביבמות עד א: ר' סמיא[18], כי אותו ענין יש גם בירושלמי מע"ש פ"ב ה"א "ר' ליעזר בשם ר' סימיי"[21]. ובסה"ד ע' ר' צדוק כתב (לפי נוסח שלפנינו) דר' צדוק דהכא אין זה ר' צדוק אביו של ר' אלעזר ב"ר צדוק, שהיה עוד בזמן הבית, אלא אחר הוא תלמיד רבי ומהאמוראים הראשונים, ורמז לסוף פ' אין דורשין ושאב מיוחסין. והנה לפנינו אין זכר לו בסוף פ' אין דורשין. אלא שמצאתי בד"ס כ א שבכ"י אחד הנוסח שם "א"ר יוצדק מעשה" (במקום "ר"א בר' צדוק" שלפנינו). וברור שלפני היוחסין היתה הגירסא "ר' צדוק".

דף נח:

(נח ב) **פליגי בה רב אמי ורב אסי וכו'**.—עי' מ"ש במנחות לג ב.

(שם משנב) **ששתת מים הרעים כשרה**.—עי' רש"י, ומדלא שנינו כאן "ואסורה מפני סכנת נפשות", כמו בסיפא, משמע דבהמה ששתתה מים, שיש בהם ארס נחש, אין בשרה מזיק לאדם האוכלה. וקשה מב"ק קטו ב, דתני התם "מים שנתגלו לא ישקה מהם לבהמתו", ופירש רש"י שם: "משום סכנת נפשות שמא ישחטנה אח"כ". והנה מצאנו בב"ח יו"ד סי' ק"ט שנדחק בזה לומר, דסכנת נפשות שכתב רש"י לאו דוקא, אלא שהאוכל ממנה ניזוק במקצת בגופו אע"פ שבסוף הוא חוזר לבריאותו. ובט"ז שם

[17] ועי' בתוי"ט מקואות פ"ט מ"ה שכתב על הרע"ב שלא דק בכעין זה.

[18] [בכ"י מינכן אף כאן: ר' סימא.]

[19] עי' ירושלמי שבת פ"ז ה"ב [ט רע"ג]: "יהודה בר' עבדין הווי במכשירין שיתא ירחין בסופא אתא חד תלמיד מן דר' סימאי ושאל ליה ולא אגביה אמר ניכר הוא זה שלא עבר על פתחה של תורה". וידוע שיהודה ברבי הוא יהודה בנו של ר' חייא.

[20] עי' ירושלמי שבת פ"א ה"י וביצה פ"ג ה"ב.

[21] ודע שיש עוד ר' סימיי אחד קדמון, שהיה חבירו של ר' ישבב ור' עקיבא, כדמשמע בכתובות כט ב, ולהלן שם (נ ע"ב) מפורש שר' ישבב היה חבירו של ר"ע.

תירץ, דבב"ק חיישינן שמא ישחטנה תיכף אחר שתייתה, קודם שיתגלו בה סימני ארס, לכן יש סכנה לאוכל מבשרה; אבל כאן מיירי בששהתה הבהמה זמן מרובה, ואין סימני ארס ניכרים בה, ואח"כ כששחטה ודאי אין חשש לאוכל מבשרה, דהרי נתברר דמים אלו אין בהם ארס של נחש. אבל גם זה דוחק, דהא "כשרה" סתם שנינו, בין ששחטה מיד בין ששחטה לאחר זמן מרובה. ועוד דמים הרעים ששנינו לאו דוקא שנתגלו בלבד, אלא אפי' ידוע ששתה מהם נחש. וראיה לזה מדתני סיפא "שהכישה נחש וכו' ואסורה מפני סכנת נפשות", ולא תני רבותא דאפי' שתתה מים, ששתה מהם נחש, אסורה מפני סכנת נפשות, ש"מ דבאופן זה היא מותרת.

עוד מצאנו באשכול ח"ג סי' כ' שתירץ ע"ז, דבהמה ששתתה מים הרעים ודאי אין סכנה לאוכל מבשרה. ומ"מ לכתחילה אינו רשאי להשקותה שמא תמות ויהא עובר על בל תשחית. וגם זה אינו עיקר, דיגיד עליו רעו, דכמו באחרים דתני בב"ק שם "לא ישפכם ברה"ר ולא יגבל בהם את הטיט" הטעם הוא משום סכנה ה"נ הא דתני בהדייהו "לא ישקה מהם לבהמתו" הוא מלבד סכנת בהמתו עצמה, גם מסכנת אוכל מבשרה.

לכן נראה שבהמה ששתתה אפי' מים שבברור יש בהם ארס אפשר שלא תינזק, וכ"ש שלא יוזק האוכל מבשרה, וכמו שאמרו בע"ז (ל ע"ב): "יש ארס שוקע ויש ארס צף". ושם ביארנו, דפעמים ארס נחש הבא עם מאכלו ושתייתו של אדם לתוך מעיו אינו מזיק כלל, כשאין בפיו של אדם ובבית בליעתו ובשאר אברי המאכל שום פצע וסירטא, מפני שאם אין הארס חודר לתוך דמו של אדם ה"ז אינו מזיק, דכמו שהוא נכנס כן יצא. לכן בהמה שאכלה או שתתה דבר שיש בו ארס ושחטוה יכולים לבודקה, אם יש בה ארס או לא, וכמו שנודע בדיקה זו לרופאים, או כעין דאיתא לקמן (נט א), שבודקים בתנור. לכן שנינו "כשרה" סתם, דהיינו לענין טרפות; ולענין ארס - פעמים שהיא מותרת ופעמים שהיא אסורה.

ודע שבתוספתא תרומות פ"ז הי"ד וכן בירושלמי שם פ"ח ה"ה [מג רע"ד] איתא לבר' דב"ק הנ"ל בנוסח אחר: "מים מגולים לא ישפכם ברה"ר ולא יגבל בהן את הטיט ולא ישקה מהן לגוי ולא בהמת אחרים אבל משקה הוא לבהמת עצמו". ולפ"ז הטעם שמשקה בהמת עצמו מפני שיכול אדם להזיק את ממונו, ובודאי לא ישחטנה לאוכלה מיד, ואם לא יתגלו בה סימני ארס אז אם ירצה ישחטנה ויאכלנה.

דף ס:

(ס ע"ב) **שמואל הקטן דוד הקטן**.—כתב מהרש"א בח"א: "שמואל הקטן בעובדא דפ"ק דסנהדרין (יא א) אבל איננו במקרא". ועי' רש"ש שהביא גירסת רי"ף שבועות ספ"א: "דוד הקטן שמואל הקטן" (וע"ש בר"נ) [וכן הנוסח בכ"י המבורג ומינכן והגדות התלמוד], ומדהקדים דוד לשמואל אינו שמואל הנביא, אלא זה שתיקן ברכת המינים (ברכות כח ב)[22]. והנה מצאתי בס' מדרש אגדה (שהו"ל הרש"ב, וויען, תרע"ד) פר' בראשית (א טז): "הצדיקים נקראו על שמיך יעקב בנה הקטן ודוד הוא הקטן", ולי' שם "שמואל הקטן", וכן לי' באשכול ח"ב סי' ד (ע"ש). אולי לא היה זה בגירסתם. [וכן לי' בכ"י רומי א'.]

(שם תוספות) **ד"ה וכי משה וכו' וליכא מאן דפליג וכו'**.—עי' רש"ש שהוא לפי' ר"ת שם; אבל לפי' רש"י שם היא בריה משׁשת ימי בראשית, וכן עיקר כ"ש בס' התורה והמצוה פר' שמיני סי' ע"ג, שחכמי הטבע מצאו באמריקא הדרומית מין חזיר יערי הנקרא בשם טַיַסו ויש לו ארבע קיבות, כדרך שאר בעלי גרה, וגם הוא מפריס פרסה, ובאמצע גבו ממעל יש לו שסע כעובי אצבע, וזהו הנקרא בתורה "שסועה". וכמה מכוונים הם הדברים שנאמרו כאן על בריה זו "מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים".

דף סב:

(סב סע"ב) **וסימניך פירוז רשיעא**.—כתב בערוך השלם ע' אנדרפתא, "דפירוז דכאן אינו שם המלך הנודע ברשעו, שגזר שמד על ישראל שבבבל בשנת ד"א רל"ג לבה"ע, כי רב בעל המאמר היה זמן מרובה לפני שנולד פירוז זה; אלא שפירוז בלשון פרסית עניינו "מאוס ונבזה" והיינו רשיעא". ואין דבריו מחווירין, דיגיד עליו רעו "שבור" שהוא מלך ידוע, וה"נ "פירוז" הוא המלך הנ"ל. אבל ברור הוא שהסימן הזה - לא רב בעצמו עשאו, אבל הוא נוסף אחר זמן מרובה ממסדרי התלמוד או מרבנן סבוראי.

(סב ב תוספות) **ד"ה מאי וכו' קורקבנו נקלף ויש לו אצבע יתירה אבל אין לו זפק וכו' שהוא כוס וכו'**.—פלא שבחדושי רמב"ן לא כתב כן, אלא שבדק ומצא במיני עופות, שעיניהם הולכות לפניהם כבני אדם, ויש להם לסתות כאדם, והם קדיא וקיפוף (היינו תרגום של "כוס" ו"ינשוף"), שאין לו זפק ולא קורקבן ויש לו אצבע יתירה. וכ"כ הר"נ על הרי"ף כאן, וזה מוכרח ע"פ שיטת ר' משה ב"ר יוסף, שהסכימו עליה רמב"ן ור"נ,

[22] והוא עצמו זה שבסנהדרין, ונתעלמו ממנו לפי שעה דברי מהרש"א הנ"ל.

שאין לכל הכ"ד העופות הטמאים אלא סימן טהרה אחד בלבד, חוץ מעורב שיש לו שני סימני טהרה (ע"ש).

דף סג:

(סג ב) **למה נשנו בבהמה מפני השסועה וכו'**.—עי' מ"ש לעיל ס ע"ב. והטעם שלא כתבה תורה שסועה וראה בת"כ נראה שהוא ע"פ מ"ש הרמב"ן ז"ל בפיה"ת (ויק' כו טז), דהברית שבת"כ ירמוז לגלות ראשון, וברית שבמשנה תורה - לגלות שני. והנה לפני גלות ראשון לא היה צורך באיסור שסועה, אבל לאחר גלות שני, שנתפזרו ישראל לד' כנפות הארץ והגיעו גם לאמריקא, לכן בא במשנה תורה איסור שסועה. וכן נשער דהעוף ראה מצוי רק בארץ רחוקה אשר גלו לשם בני ישראל רק לאחר חורבן בית שני. וכן י"ל בדין זקן ממרא שבא רק במשנה תורה, מפני שבפני הבית הראשון לא היה צורך, שלא היתה מחלוקת בישראל עד שרבו תלמידי שמאי והלל בסוף ימי הבית השני (עי' סנה' סז א). וכן דיני עיר הנדחת ובן סורר ומורה באו במשנה תורה ע"פ מ"ש שם (עא א), שלא היו ולא עתידין להיות, ולמה נכתבו? דרוש וקבל שכר. ולמ"ד שם שראה אותם לא קרה מקרה רחוק כזה עד בפני הבית השני. ולהודיענו זה נשמטו בת"כ.

שם **ז' מאות מיני דגים וכו'**.—ענין זה שכל המינים הללו גלו עם ישראל לבבל, שכן מבואר בירושלמי תענית פ"ד סוף ה"ח וכן בסוף פתיחתא דאיכ"ר (ולזה רמז הב"ח בהגהותיו כאן), וכאן וכאן הנוסח: ר' חנינה בריה דר' אבהו (ועי' שבת קמה ב).

דף סד.

(סד א תוספות) **ד"ה סימנין וכו' ומיהו ר"ת היה אוסר וכו'**.—העיר הגרי"ב בהגהותיו, שבתוס' ע"ז (לח א ד"ה קמ"ל) "איתא להיפך וצ"ל באחד ר"ח". ואין צורך בזה, כי באו"ז סי' תלו איתא דמתחלה היה ר"ת מתיר ובזקנותו חזר ואסר. ולפ"ז נראה שהתוס' בע"ז לא ידעו שר"ת חזר בו. וכבר כתבנו לעיל (מז א), דמחבר תוס' חולין שאב מספר אור זרוע, ולכך יפה כתב כאן דעת ר"ת לאחר חזרה בלבד.

(שם תוספות) **ד"ה שאם וכו' לאכילה ולמלקות ל"ל ריקמה הא קיי"ל וכו'**.—עי' רמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"ג ה"ו ובמ"מ שם, דלשיטת הרמב"ם אין לוקין על היוצא מן הטמא, אע"פ שאיסורו מן התורה.

דף סד:

(סד ב רש"י) **ד"ה והוא וכו' זרע של תרנגול הקשור בראש הכד וכו'**.—וכ"כ בתוס' כאן ובר"נ ואו"ז ח"א סי' תל"ו. והב"י (יו"ד סי' סו) הגיה בהם "החד" (במקום "הכד"), משום שכ"ה בס' התרומה ותורת הבית. ואין צורך, כי אלו ואלו דברי אלקים חיים, כי נסיתי ובדקתי ומצאתי שעפ"ר הקשר הוא בראש הכד, ומעט יש שהקשר הוא בראש החד, ופעמים יקרה גם שני קשרים, אחד בראש הכד ואחד בראש החד.

דף סט.

(סט א תוספות) **ד"ה אלמה א"ר וכו' שאין לה רגלים כלל וכו'**.—וכ"כ הרא"ש, ומשמע דסברי דנבראת מחוסרת רגלים מותרת, ואע"פ שאם יצאה לאויר העולם אסורה, מ"מ בנמצאת בבטן מותרת, כמו בריה שיש לה ב' גבין וב' שדראות, דבמעי בהמה מותרת לשמואל אע"פ שאם יצאה לאויר העולם אסורה לדברי הכל[23]. וכן צורת אדם במעי בהמה בעיא היא בנדה כג א (וע"ש בתוס' ד"ה הואיל) אם היא מותרת, וביצאה לאויר העולם אסורה, שאין כמוה חיה, דכל בהמה שאילו יצאה לאויר העולם כשהיא שלימה בלי סימני טריפה היתה מותרת, אם נמצאה במעי בהמה, אף שיש בה סימני טריפה היא מותרת, דלא גרע מחותך מן הולד במעי בהמה בדבר שעושה אותה טריפה ואח"כ שחט את אמה, שאף כל העובר מותר באכילה (עי' לעיל סח א). ועי' באו"ז ח"א סי' ת"מ, דבולד הנמצא טרפה במעי אמו ראבי"ה ור' יעב"ץ אוסרים ורשב"ט מתיר, ולזה הסכים בעל או"ז שם (ע"ש).

דף עו.

(עו סע"א) **אשוני**.—פי' רש"י "קשין". ומזה "שן" שהוא קשה, וכן "ישן", שתבואה חדשה רכה וישנה קשה. וכן "שינה" שבשעה שהאדם שוכב וישן נראה כקשה. וכן "קש", שהשבולת רכה והקש קשה. וכן "קש" היא זקנה (חגיגה יג א), כי לעת זקנה מתקשה ומתיבש בשר האדם.

דף עו:

(עו ב) **כי סליק ר' זירא אשכחיה לר' ירמיה וכו'**.—מפירש"י נראה, שר' ירמיה סתם הוא

[23] עי' נדה כד ב ורש"י שם ד"ה דאע"ג ובתוס' ד"ה ר"ח.

ר' ירמיה בר אבא[24]. ואין זה מחוור, שהרי ר' ירמיה סתם היה תלמידו של ר' זירא (עי' מ"ש במנח' פא ב), אבל ר' ירמיה בר אבא היה רבו של ר' זירא (עי' תענית יב ב וב"ב מז ב) ותלמיד חבר לרב (ברכות כז ב). ועוד דלעיל (נז ע"א וע"ב) מבואר, שגם לאחר שעלה ר' זירא לא"י עדיין היה ר' ירמיה בר אבא בבבל, אם לא שנאמר דתרי ר' ירמיה בר אבא הוו[25]. וכבר הוכחנו בדברינו על סדר הדורות (ע' ר' ירמיה בר תחליפא), דר' ירמיה סתם, שעלה לא"י, הוא בר תחליפא.

דף עח.

(עח א תוספות) **ד"ה מניין וכו' צ"ל דלשום דרשה נכתב שם**.—עי' מהרש"א. ואנחנו שמענו ענין יפה בזה ממחותננו (חמיה של אחותי שושנה שתחי') ה"ר משה ראבינאוויטש ראב"ד דקאמעניץ דליטא זללה"ה, דשם כתוב "שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן וגו'", ודרשינן לקמן (פא א) לילה לקדושה ויום להרצאה. והרי ליל שמיני חלוק מיום שלפניו ומיום שלאחריו; ואחריו כתוב "ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד", ומבואר לקמן (פג א), ד"יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה" שלפניו; ואחריו כתוב "וכי תזבחו זבח תודה לה' וגו' ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר וגו'", ומבואר ג"כ לקמן (פג א), דבקדשים הלילה הולך אחר היום שלפניו. הנה שיש כאן אל הלילה ג' אופנים משונים זה מזה: פעם הוא הולך אחר היום שלפניו, פעם אחר היום שלאחריו, ופעם הוא תלוי ועומד בפני עצמו - אינו הולך אחר היום שלפניו ולא אחר היום שלאחריו, ואולי יהרהר אדם אחר זה סיים הכתוב שם "ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה'" - פי' שהחילוקים הללו - אני ה' צויתים וגזרתי אותם, ולא תהרהר אחר מדותי, שכולם ישרים הם. וע"פ זה סמוכים הכתובים האלה באמת וישר.

דף פ.

(פ ע"א) **עזי דבאלא**.—פי' רש"י: "עזי הלבנון באלא יער". וכן למטה פירש "תורבאלא שור הלבנון". ור"ג כתב: "עיזי דבלא אותו יער ששמו בלא", וממנו בערוך ע' באלא. ולפ"ז "באלא" הוא שם מיוחד ליער ידוע. אבל דעת רה"ג (שהבאתי בע"ז יא ב), שבאלא עניינו

[24] ודלא כהגהות הב"ח שהגיה כאן ע"פ רש"י: "כי סליק ר' זירא אשכחיה לר' ירמיה בר אבא".
[25] עי' בסה"ד ע' ר' ירמיה בר אבא בשם תוס' קידושין מו א ד"ה נראין.

מדבר ושדה (ע"ש). וכן מצאנו בעיטור הל' שחיטה חלק ה': תור באלא כמו תור ברא דלמ"ד וריו"ש מתחלפין ובדניאל וארו ואלו.

(שם רש"י) **ד"ה מתקיף וכו' דלא בקיאינן בהו וכו'**.—עי' מהרש"א, ואין דבריו מחוורין כמובן. אבל ענין דבריו ליישב למה לא שאלו: ודלמא מינא דאיל צבי יחמור ודישון נינהו אלא דבהני בקיאי וידעי שאינו מינן. אבל תמוה שהרי אקו ודאי ידוע, שהוא יעלא כפי' רש"י עה"ת שם (ועי' ב"ב טז א). ונראה דאקו תאו וזמר דקות הן, וכן עיזי דבאלא: אבל איל צבי ויחמור ודישון חיות גסות הן, לכן א"א דעיזי מינן.

(שם תוספות) **ד"ה זה וכו' שהוא ודאי חיה וכו'**.—אפשר בטעמם, דאי ספק הוא לת"ק א"כ היינו ר' יוסי ור' יהודה. אבל אינו מוכרח, די"ל דר' יוסי ור' יהודה נמי סברי דכוי הוא ספק, אבל אין זה איל הבר, שדינו כאיל, אלא שבריה אחרת היא הכוי, שהיא ספק חיה וספק בהמה (ועי' בהגהו' הרש"ש).

שם **ד"ה דילמא וכו' דאי כרבנן דאמרי מין בהמה הוא א"כ וכו' כשר לגבי מזבח**.—אין זה מוכרח, דגם אם היא מין בהמה אפשר דפסול לגבי מזבח, דלא התירה התורה אלא בקר וצאן בלבד (כדכתיב "מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם", ויק' א ב), אבל לא תאו ומיניו ולא שאר מיני בהמה. שוב מצאנו שהעיר על זה בהגהות פורת יוסף בש"ס החדש דפוס ווילנא.

שם **ד"ה הראשון וכו' דלא כר' יצחק וכו'**.—עי' תוי"ט שהגיה "רחב"ג" (במקום "ר' יצחק") בין כך ובין כך אין זה מוכרח, די"ל לצדדין קתני: "חייב כרת" אם לא התרו בו, ו"שניהם לוקין את הארבעים" אם התרו בו.

דף פא:

(פא ב תוספות) **ד"ה פרה וכו' וכן יש בתוספתא וכו'**.—גם בזבחים (קה א) מפורש שפרה ופרים מטמאים אוכלין ומשקין.

דף פב.

(פב א תוספות) **ד"ה עגלה ערופה וכו' ה"ר משה מבונדי"ש**.—שם כזה לא נמצא עוד במקום אחר, וברור שט"ס הוא, וצ"ל: ר' משה מפונטייז"א, וכ"ה באותו ענין בתוס' יומא סד א ד"ה דחייתו וגם בתוס' ישנים שם (ועי' מ"ש לעיל מז א).

שם **כדאמרינן וכו' דחייתו לצוק היינו שחיטתו וכו'**.—נראה שיש ליישב הקושיא, דאף שאמרו דחייתו לצוק היינו שחיטתו, מ"מ לא היה מתחייב בשעיר המשתלח משום אותו

ואת בנו, אלא משום דריבה הכתוב לה' לרבות שעיר המשתלח (כדאיתא התם סג ב), אבל כאן לא מצינו ריבוי מיוחד לרבות עגלה ערופה, לכך לא אמרינן בה 'עריפתה היינו שחיטתה' לענין שיהא חייב עליה משום אותו ואת בנו.

דף פג.

(פג א תוספות) **ד"ה ומודה וכו' תימה למאן מודה וכו'**.—עי' חדושי רשב"א גטין (פג א), דלפעמים יש "מודה ר' פלוני", ואין זה לבן־מחלוקתו, אלא להוציא מדברי עצמו, כמו בגטין שם, יבמות ח א, ב"מ כד א, מט א. ועוד כתב בחידושיו לעירובין סד א: "האי מודה פירושו אומר". וכעין זה כתב הריטב"א בגיטין ט ב, ועי' תוס' כתובות עו א ד"ה ומודה ובל"מ הל' יו"ט פ"ז ה"כ. וכן פסחים טו א: ומודים ר' אליעזר ור' יהושע (ועי' פירש"י שם), וע"ז מט א: מודה ר' יוסי שאם נטע והבריך והרכיב מותר (ועי' פירש"י שם). ועי' בית יוסף ח"מ סי' רה סעיף ד.

דף פג:

(פג ב תוספות) **ד"ה קא מוסיף וכו' ור"ת מפרש קא מוסיף אבניין ולא הוה מרובע וכו'**.—אינו מובן, שאם יכסה בעפר על הדם שבקיר המזבח מן הצד במקום שזורק וממצה מדם חטאת ועולת העוף, יפול העפר למטה. אבל ודאי שיכול לכסות את הדם שמתמצה על הסובב והיסוד למעלה, ואז יוסיף בקומת המזבח, ואף דמדת הקומה אינה מעכבת (זבחים סב א) צ"ל דהיינו דוקא קומת המזבח בכלל, אבל מ"מ מדת היסוד והסובב בפרט מעכבת (עי' עירובין ד א), וכ"כ התוס' בזבחים (שם ד"ה אף) לחד תירוצא דכאן פרכינן מגובה (ע"ש), ומה שהקשו בעירובין (קד א) עלה דתנן התם "בוזקין מלח ע"ג הכבש" האי מלח ה"ד אי דמבטלה קא מוסיף אבניין, י"ל דה"פ דמוסיף אבניין במלח בדבר שאין דרך לבנות בו.

דף פה:

(פה סע"ב רש"י) **ד"ה נוחרו חונקו**.—אינו מובן, דמאחר שלדם הוא צריך - חניקה מה מהני ליה, שאין דם יוצא בה. ועי' לעיל יז א פי' רש"י: "ולשון נחירה שקורעה לאורכה מנחיריה ועד החזה"[26]. ובמוסף הערוך ע' נחר א' כתב בלשון ישמעאל דקירת הצואר.

[26] ומצינו בהרבה מקומות שרש"י מחליף את שיטתו, כמו מברכות לג ב לפסחים נב ב, בע"ז לח א ד"ה מדרבנן לשם לה ב ד"ה והשלקות, שם מד ב ד"ה שלא לשם נא ב ד"ה נהנין. וכבר העיר עליו מהרש"א בקידושין מד א.

דף פז.

(פז א) **מאי שנא מהשבת אבידה דאמר מר השב אפי' מאה פעמים וכו'**.—תמוהה מאד בעינינו קושיא זו, דשאני השבת אבידה דכתיב בה לשון מקור "השב", והרבה כיוצא בזה איתא בסוגיא דב"מ שם כמו "שלח" "הוכח" "עזוב" "הקם"[27].

דף צ:

(צ סע"ב) **והב"ע כשהוכרו ולבסוף נתערבו**.—עי' רש"י: "שהוכרו לאו דווקא". ולדעתנו שיטפא ואשגרת לישנא היא מקידושין נא ב, דאיתא נמי התם: "הב"ע כשהוכרו ולבסוף נתערבו", ושם דוקא הוא. והארכנו בענין זה בתמורה (כח ב).

דף צא:

(צא רע"ב) **א"ר עקיבא שאלתי וכו' והלא לכל העולם זרחה א"ר יצחק וכו'**.—סתמו כאן ולא הודיעו מה שהשיבו לר"ע ר"ג ור' יהושע. וכתב הרב סה"ד בהקדמתו, שבספר שנות חיים פ' ויצא נדחק בזה, והוא תירץ שדרך התלמוד לשלב בתוך דברי הראשונים דברי האחרונים, שהיו מפורסמים בימיהם, ואין צורך לבאר שהראשונים אמרו סתם, כי לא ידעו את אשר יאמרו האחרונים להם. ועי' מ"ש לקמן קי ע"א וב"ב כג א.

דף צב.

(צב רע"א) **ברוך אופנים הוא דאמרי ליה**.—עי' מ"ש בחגיגה יג ב.

דף צג.

(צג רע"א) **האי תרבא דתותי מתני אסיר**.—כ"ה גירסת רש"י ורא"ש, וכן נראה מפי' ר"ג אבל הרי"ף גורס "חיוורתא דתותי מתני אסיר", וכ"ה בערוך ע' חוור.

(צג א) **תרבא דקליבוסתא אסור**.—רש"י כתב: "עצם קטן הוא ומונח על עצם שקורין הנקא", וידוע שהנק"א היינו עצמות החלציים המונחים משני צדי העצם הקטן הנ"ל. אבל בשבת קנב א פי' רש"י, דקליבוסת היינו עצם של הנק"א עצמה, וכן נראה מן הרי"ף כאן ובה"ג הל' חלב, וכן עיקר, שהרי רש"י לטעמו כאן הוכרח לפרש למטה על "עוקץ" שהוא "הנקא", וכ"כ לעיל נט א. אבל משנה שלימה היא בתמיד פ"ד שהעוקץ כולל את האליה עם העצם שבקצה השדרה וגם חולית המתנים, אבל עצמות החלציים נכללים

[27] וכעין זה כתב הגאון רמ"ל מלבים זללה"ה באילת השחר שלו סי' לח (ע"ש).

שם עם הרגלים (ע"ש). וזוהי גם דעת הערוך, שכתב בע' עקץ א': "פי' העוקץ הוא העצה כדכתיב לעומת העצה", והיינו העצם הקטן שבקצה השדרה המונח על עצם הנק"א. ובע' קליבוסת כתב: "פי' קליבוסת בין הפקקלות", ובע' פקקל כתב בשם ספרא: "חלבו האליה תמימה להביא את החלב הסמוך לאליה זה חלב שבין הפקוקלות". ועי' בספר רמ"ח איברים לרופא ה' יהודה ליב קצנלסון (עמ' עג), שגם הוא מוכיח כן.

דף צה:

(צה ב) **בחרוזין מהו וכו' ה"ז סימן**.—ביאור זה הוא דמה ששנינו בשקלים פ"ז מ"ג נמצא "איברים נבילות", ולרב גם חתיכות שנמצאו אסורות באכילה - הוא במפורדות, ובנמצאו הרבה בחרוזים מותרות באכילה, מפני שאין עושים חרוזים מאיברי נבילה, כדתניא בתוספתא שביעית פ"ה ה"ח (כפי נוסח אור הגנוז שם [ועי' גם בהוצ' צוקרמנדל] ורקח סי' תס"ז ושערי תשובות למהר"ם ב"ר ברוך שער א' סי' נב): "נבילה אין מוכרין אותה מחרוזות מחרוזות אבל מוכרין אותה איברין איברין". וע"פ זה מתיישבת יפה קושית תוס' כאן ד"ה בחרוזים.

דף צו.

(צו רע"א) **ולא מהדרינן בטביעות עינא וכו' טביעות עינא עדיפא**.—פי' תחלה היה סובר רבא, דאפי' לצורבא מרבנן לא מהדרינן בטביעות עינא, ודלא כמר זוטרא בב"מ (כד א), והדר מסיק דלצורבא מרבנן ודאי מהדרינן בטביעות עינא. ובזה אין צורך במ"ש התוס' (ד"ה ולא), שיש הפרש בין טביעות עינא דהכא לטביעות עינא דב"מ שם. והוא דוחק.

דף צז.

(צז סע"א) **אלא בשר בחלב מאן טעים ליה וכו' סמכינן אקפילא ארמאה**.—ואף שאפשר שיש בה טעם חלב, מ"מ משמע שמותר להטעימו לגוי אף שמכירו, משום שאינו אסור אלא מדרבנן כל זמן שאין בה כדי אכילת פרס. ועי' לקמן קח א.
(צז א תוספות) **ד"ה אמר וכו' ובה"ג של אספמיא וכו'**.—עי' מ"ש בר"ה יו"ד ע"א.

דף צט:

(צט ב) **כבשר בראשי לפתות**.—עי' רש"י שכתב שהם מתוקים. אבל בה"ג הל' גיד הנשה כתב "דמריר טפי ולא ידיע טעמייהו".

דף קד.

(קד א תוספות) **ד"ה חלת וכו' לכך נראה דבחלה יש לחוש יותר וכו'**.—עי' מ"ש בבכורות כז א.

דף קו.

(קו רע"א) **מים הראשונים האכילו בשר חזיר וכו'**.—עי' רש"י. ויש להוסיף כי בבמד"ר (פ"כ אות כ) מבואר, כי מעשה זה היה בשעת השמד.
(קו א) **אבל לא פניו ידיו ורגליו**.—עי' רש"י שכתב: "פניו ורגליו משום ידיו נקט להו ואורחא דעלמא נקט". ולדעתנו אפשר שהוא אשגרת לישנא משבת מ ע"א: "רוחץ בהן פניו ידיו ורגליו אבל לא כל גופו". ועי' מ"ש בתמורה כט א.

דף קו:

(קו ב תוספות) **ד"ה אמר וכו' שפירש ה"ר אברהם דחולין עד פרק ג' וכו' ולתרומה וכו'**.—כפירוש זה מוכח בירושלמי פ"ח ה"ב. אבל זה שפירש בקידוש ידים ורגלים עד העצילה אינו נכון מטעם שהוכיחו התוס' מערכין, וגם מוכח כן בירושלמי יבמות פי"ב ה"א. ועי' תוס' מנחות לז א ד"ה קיבורת.

דף קז.

(קז א) **אתקין רב אשי בהוצל**.—צ"ל: אתקין רב אסי בהוצל, כי רב אסי בהוצל היה, וכ"ה לעיל כו ב [ובקידושין נח ב.] וכ"ה בערוך ע' כוז [וכ"ה בכ"י המבורג ובתורת הבית].

דף קט:

(קט ב תוספות) **ד"ה נדה וכו' והכל עשה ע"פ הירושלמי**.—ענין זה אינו נמצא בירושלמי, אבל התכוונו לויק"ר (פכ"ב ז), דמדרש זה נתחבר בא"י כנודע.

דף קי.

(קי ע"א) **ר' יוסי בר אבא מתני**.—מתוס' ד"ה דאתנייה נראה דגרסי "רב יוסף" [ובכ"י המבורג: ורב יוסף בר אבא], אבל בראש"ש הנוסח: רבה בר יוסי [ובכ"י מינכן ורומי: רב יצחק בר יוסף.] ועי' מ"ש במנחות לג ב.
(שם רש"י) **ד"ה ליטרא ריבעא**.—עי' מ"ש בעירובין כט א.

(שם תוספות) **ד"ה איכא וכו' היכי קאמר לר"א התם הא איתמר עלה א"ר אבהו וכו'**.—עי' בס' דורות הראשונים (ח"ב עמ' 64, ח"ג דף מ') שיישב יפה קושית התוס' כאן, שדרך התלמוד לקרוא השמעתתא על שם האמורא שנתקבלה ממנו בבית המדרש ונקבעה על פיו, אף שמקורה בדברי הראשונים. ובראייה ממעילה ז ב, סנה' נא ב (אמר רב הלכה כדשלח רבין משמיה דר' יוסי בר חנינה) ומגלה כח ב. ועוד בשבועות כג ב (דרבא אמר דבריו על רב אחא ורבינא) וזבחים כד א (אמר אביי דבריו על ר' סמא בריה דרב אשי ורבינא). ועי' מ"ש כעין זה לעיל צא ב. ומצאנו בפי' ר"ח שבת (מ ע"ב): "ולא דאקשינן מדברי ר' יוחנן לרבי דר' יוחנן לגבי דרבי תלמיד קטן הוא אלא הא דר' יוחנן דברי הכל קבלה הוא, ומשום דשמעיה מר' יוחנן הוכיח בעל השמועה". ועי' ב"ב (נא א): "מסתברא אמרי כדרב יוסף", ובפי' רשב"ם שם ד"ה כדרב יוסף.

דף קיא:

(קיא ב) **חס ליה לזרעיה דאבא בר אבא דליספי ליה מידי ולא סבירא לי**.—פי' אלא אף אני סובר דנ"ט בר נ"ט מותר, וכדמסקינן לעיל דהא דרב מכללא איתמר ולא היא שאני התם דנפיש מררה טפי[28]. ובזה מיושב מה שפקפק בשו"ת מהרלנ"ח (סי' קכא) על שמואל איך הוציא דבר שקר מפיו[29]. ומ"ש רש"י כאן: "דליספי לי מידי דלא סבירא לי לא היו דברים מעולם" אולי נתכוין לפירוש זה. - כל זה מצאתי בשם ר' נתן נטע גרין מפראג. ומצאתי סיוע לפירושו מירושלמי תרומות (פ"י ה"ד), דשם מבואר דרב סבר נ"ט אסור ונ"ט בר נ"ט מותר, ושמואל האכיל לרב נ"ט בר נ"ט (וע"ש).

דף קטו.

(קטו א תוספות) **ד"ה מדאסר וכו' ודלמא אצטריך קרא להקדישה ואח"כ הרביע כלאים וכו'**.—אם דעת התוס' שבהמה של הקדש שנרבעה לשאינה מינה אסורה למזבח לא שמענו דבר זה מעולם. שדוקא הנרבעת לאדם אסורה ולא הנרבעת לשאינה מינה. ואולי נתכוונו התוס' לולד של כלאים הנולד מבהמת הקדש שנרבעה לשאינה מינה שאסור למזבח. אלא שבאופן זה אינו דומה להקדישה ואח"כ נטרפה, שהרי היתה לה שעת הכושר מה שאין כן בולד של כלאים.

[28] ומ"ש בתוס' ד"ה "ולא" דחוק, כ"ש בהגהות הרש"ש.

[29] ונדחק לומר דשמואל ודאי אמת אמר דיהיב, משום שחשב דרב הדר ביה מטעם דשאני שייפא דנפיש מררה טפי, ורב לא ידע מזה ואכל; ושמואל היה סובר: אי איתא דלא הדר ביה הוה ליה למידק אי עלו בקערה. ומדלא דייק ש"מ הדר ביה. ועוד כתב ליישב באופנים אחרים, וכולם דחוקים (ע"ש).

דף קטז.

(קטז סע"א) **לוי איקלע לבי יוסף רישבא אייתו לקמיה רישא וכו' אתריה דר' יהודה בן בתירא הוא.**—עי' איכ"ר פ"ג יז: ר' אבהו אזיל לבוצרה ואיתקבל גבי יוסף רישא וכו' ולמה קרי ליה יוסף רישא דהוה כל תבשיליה מוחין דעוף וכו'. נראה שהוא יוסף רישבא דהכא.

דף קטז:

(קטז ב רש"י) **ד"ה הרי זו וכו' כן מצאתי בנימוקי רבינו שלמה בן מאיר.**—נראה שכל הענין הזה אינו מעצם פירש"י (אע"פ שהרא"ש כבר ייחס זה לרש"י ז"ל) אבל הוספה היא בתוך פי' רש"י מחכם אחד, כי מצאנו בספר המכריע לר' ישעיה דטראני סי' ל"ג שכתב ג"כ כל ענין זה ע"פ מה שמצא בתשובת ר' שלמה הקטן בר' שמעון. וקרוב בעינינו, שיש להגיה: "ר' שלמה בר' שמשון", וזה החכם היה בזמנו של רש"י, וכנגד רש"י מכנים אותו "הקטן"[30], וגם היו מכנים אותו "ר' ששון". ובאו"ז ח"א מובאים בשמו כמה דברים שנתוספו בתוך פירש"י לחולין.

דף קיז.

(קיז א תוספות) **ד"ה ולא וכו' אבל קודם מועלין וכו'.**—עי' מהר"ם שכתב: "אבל קודם מועלין פי' משעה שהגיע שעת תרומת הדשן אבל קודם זה לא כ"ש התוס' בסוף דיבור שקודם זה וכו'", והוא תמוה דמשנה שלימה שנינו במעילה שם דמועלין בקרבנות עד שיצאו לבית הדשן, ואפי' לרב שם מועלין בהם עד שתראה לבית הדשן (וע"ש בפי' רש"י).

דף קכא.

(קכא א) **והכשר מים ממקום אחר.**—לפני רש"י היה הנוסח: "והכשר ממקום אחר" [וכ"ה הנוסח בכל כתבי יד ובשמ"ק]. ודעת רש"י, דכל שסופו לטמא טומאה חמורה אינו צריך הכשר מים, אבל הכשר שרץ צריך. וסתירת זה יוצא מנדה נא א. ועי' ר"ש ורמב"ם ורא"ש בפירושם ריש טהרות, שכולם כתבו דנבלת עוף טהור אינה צריכה לא הכשר מים ולא הכשר שרץ. וע"ע מ"ש בזבחים קה א.

[30] עי' בשם הגדולים ח"א אות שי"ן סי' סח.

דף קכג:

(קכג ב) **א"ר הונא משום ר' שמעון בר' יוסי**.—צ"ל: משום ר' ישמעאל בר' יוסי [וכ"ה בכל כתבי־יד], וכ"ה הנוסח בלשון השני (לקמן קכד א).

דף קכד:

(קכד סע"ב) **כתנאי אחד הנוגע ואחד המסיט ר' אליעזר אומר אף הנושא**.—משנה בזבים פ"ה מ"ז, וביאורה כפשוטה וכפי' הר"ש שם בלי שום הגהה (ע"ש).
(קכד ב תוספות) **ד"ה אמר וכו' דאתא כר' אלעזר דאמר וכו'**.—עי' הגהות הב"ח שהגיה: "דאתא כבר פדא". אבל מהר"ם כאן כתב, שדעת התוס' דבר פדא "ר' אלעזר" שמו, והוא ר' אלעזר בן פדת, והוא ר' אלעזר סתם אמורא שבכל התלמוד. אבל דעת התוס' בתמורה (יו"ד ע"א), דבר פדא לחוד ובן פדת לחוד, וכן עיקר, דבר פדא - ר' יהודה שמו: במעילה (ד סע"ב) מפורש שבר פדא הוא בן אחותו של בר קפרא, ובב"ר פכ"א מפורש שר' יהודה בן פדייה היה בן אחותו של בר קפרא. וכפי הנודע "פדייה" בב"ר וירושלמי הוא עצמו "פדא" שבבבלי.

דף קכח.

(קכח א תוספות) **ד"ה הרי אמרו וכו' מידי דהוה אאשרה**.—איני יודע הוכחה לדעת התוס' כאן דאשרה מחוברת מטמאה בנגיעה.

דף קלא:

(קלא ב) **ולא מלוי ללוי הא מלוי לכהן מוציאין**.—תמה אני דאי הכי ברישא נמי דתני "לא מכהן לכהן" נימא 'הא מכהן ללוי מוציאין', ועל כרחך שאין מוציאין מכהן ללוי, אלא דהיא גופה קמ"ל דאין מוציאין מכהן זה לכהן אחר, וכ"ש שאין מוציאין ללוי. וא"כ אפשר דאיידי דתני רישא "מכהן לכהן" תני נמי סיפא "מלוי ללוי" וה"ה שאין מוציאין מלוי לכהן.
ודע שיש נוסח אחר בתוספתא פיאה פ"ב הי"ג: "הלקט השכחה והפיאה אין בהן משום טובה ואפי' עני שבישראל מוציאין את שלו מתחת ידו. מתנות כהונה כגון הזרוע והלחיים והקיבה יש בהן משום טובה ונותנן לכל כהן שירצה. אין מוציאין לא משל כהן לכהן ולא משל לוי ללוי". ולפ"ז משמע דסיפא מילתא באפי נפשה היא "אין מוציאין לא משל כהן לכהן" פי' שדבר שהוא של כהן כגון תרומה אין מוציאין אותה מכהן

שהפרישה ליתנה לכהן אחר; "ולא משל לוי ללוי" פי' וכן דבר שהוא של לוי כגון מעשר ראשון שהפריש הלוי מגורנו אין מוציאין ממנו כדי ליתנו ללוי אחר.

דף קלב.

(קלב רע"א רש"י) **ד"ה מטונך הגעתיך**, בשאר מקומות פי' רש"י "ממשאך", וכפירושו כאן עיקר, והוא כעין מ"ש בע"ז לט א: "נפלת לידי", ופי' רש"י: "כלומר עכשיו אתה צריך לי". ועי' ירושלמי כתובות פ"ד ה"א: "מטינתה להההיא דתני ר"ש בן יוחי" פי' הגעתיה.

דף קלג.

(קלג א) **רבא נזוף הוה.**—עי' רש"י. ולדעתנו נראה, שרבא היה נזוף מרב יוסף בעובדא דאיתא בנדרים נה א (ע"ש).

דף קלד:

(קלד רע"ב) **קמה אקמה רמי ליה.**—עי' פי' רש"י. ובערוך ע' קם ב' יש פירוש אחר: "קמה אקמה רמי ליה ריש לקיש לר' יוחנן חורי נמלים וכו' עד ספק לקט לקט משום דבחזקת חיוב חייב אבל בחזקת פטור פטור ורמינהו גר שנתגייר והיתה לו עיסה נעשית וכו' עד ספק חייב אע"ג דבחזקת פטור קיימי מצינו דעיסה ולחם איקרי קמה". ועוד בשו"ת ר"י בן מיגאש סי' ו': דה"ק ליה תנן גר שנתגייר והיתה לו פרה וכו' ואם ספק פטור וממילא שמעת, מדלענין פרה אם ספק פטור לענין קמה נמי אם ספק פטור. אלמא ספק לקט לקולא ורמינהו חורי נמלים וכו' עד רמ"א כולה לעניים שספק לקט לקט וכו'. ועוד כתב שם פירוש אחר, דאמתני' גופה דחורי נמלים קאי וכו' דקתני בה שלאחר הקוצרים העליונים לעניים והתחתונים של בעה"ב וכו' דקתני העליונים לעניים אלמא ספיקא לחומרא ובסיפא קתני התחתונים לבעה"ב אלמא ספיקא לקולא ופירושא קמא מתחזי לן דמסתבר טפי.

(קלד ב משנה) **מן הפרק של ארכובה עד סובך של רגל.**—עי' רש"י, אבל התוס' במנחות (לז א ד"ה קיבורת) פירשו, דסובך הוא הפרק הסמוך לרגל (פי' פרק ראשון הסמוך לפרסה), והיינו מפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש, ולמטה עד הסובך והוא פרק אחד. והביאו ראיה לזה מתוספתא ידים וירושלמי יבמות (פי"ב ה"א) דמוכח, דסובך הוא קרסול הסמוך לפרסה. וגם אנחנו מצאנו הוכחה לזה בתוספתא חולין פ"ט הי"ב, דתני "שוק מארכובה ולמטה דברי ר' יהודה וחכ"א מארכובה ולמעלה".

דף קלה:

(קלה ב רש"י) **ד"ה טבל וכו' ובתוספתא דדמאי וכו' ואם לאו נוטל וכו' ואיני יודע מהו**.—עי' במפרשי התוספתא שם שנדחקו בביאורה. ולדעתנו נראה, שיש להגיה בה: "נוטל עם החולין כפי תרומת מעשר שבטבל". וענין זה ע"פ מה ששנינו בדמאי פ"ז מ"ט: "מאה טבל מאה חולין נוטל מאה ואחת", ואמרו עלה בירושלמי ב"מ רפ"י: "א"ר יוסי אם אומר את נוטל מאה אני אומר כל חולין עלו בידו ונמצאו אלו בטבלן אלא נוטל מאה ואחת כדי להפריש תרומת מעשר מהטבל". וביאור זה בירושלמי שם, שא"א לקרוא שם לתרומת מעשר כמו שהוא בתערובות, דא"כ הרי הוא כמבטל תרומה בחולין לכתחילה, שבאופן זה כולם אסורים, כמו ששנינו בתרומות ספ"ה, לפיכך הוא נוטל כשיעור כל החולין ועמהן כדי שיעור תרומת מעשר שבטבל (דבטבל לתרומת מעשר מיירי שם, וכדאיתא בירוש' שם) דהיינו ק"א סאין, ובתוך ק"א סאין אפי' אם עלו בידו כל מאה חולין, נמצא סאה של טבל, ולאותה סאה קורא שם תרומת מעשר. וק"א סאין אלו אסורות לישראל כמבטל לכתחלה תרומה בחולין ומוכר כולן לכהן בדמי תרומה, לבד מאותה סאה של תרומת מעשר; והשאר שהן צ"ט סאין הן חולין גמורים. ועוד ביארו אותה משנה בירושלמי שם באופן אחר, דמיירי בדברים שמקדשים בכל שהוא, כגון אגוזי פרך ורימוני בדן, שאם יקרא שם לתרומת מעשר שבכל המאתים סאין המעורבות, כל המאתים אסורות, שהרי אין אלו מתבטלות לעולם. לכן כל שיש בידו לתקן מתקן.

דף קלז:

(קלז ב) **כי סליק איסי בר היני**.—באגרת רש"ג שביוחסין העתיק בענין זה "איסי בן יהודה", וכן נראה בספר יחוסי תנאים ואמוראים ע' בתירה (ע"ש). אבל בערוך ע' אביי בהעתק תשובה אחרת מרש"ג הנוסח קרוב לשלפנינו "אסי בר הונא" [ובכ"י מינכן כאן: הינו].